

5. **Пугачев В. П.** Технологии скрытого управления в современной российской политике / В. П. Пугачев // Вестник Москов. ун-та. Сер. 12. Политические науки. – 2003. – № 3. – С. 66–102.
6. **Пугачев В. П.** Экологическое манипулирование в управлении государством / В. П. Пугачев // Вестник Москов. ун-та. Сер. 21. Управление (государство и общество). – 2005. – № 1. – С. 89–111.
7. **Тепенчак Т. М.** Естетико-культурологічний аспект маніпуляції свідомістю : автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.08 / Т. М. Тепенчак. – К., 2008. – 15 с.
8. **Цуладзе А.** Большая манипулятивная игра / А. М. Цуладзе // Алгоритм. – 2000. – 336 с.

Надійшла до редколегії 09.02.2012

УДК 321.323

П. Левчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВІТАЛЬНІ ФАКТОРИ ТА ІМАНЕНТНІ ВЛАСТИВОСТІ КОАЛІЦІЇ ЗРОСТАННЯ В МЕЖАХ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ ЛОКАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

Розглянуто проблеми утворення специфічного виду місцевої еліти – коаліції зростання. Проаналізовано найвагоміші чинники, що сприяють її кристалізації, актуалізується важливість даного феномена у суспільно-політичному житті міста. Також здійснено огляд внутрішніх онтологічних властивостей коаліції зростання, механізмів зародження та розвитку.

Ключові слова: коаліція зростання, локальні еліти, машини зростання, політологія міста, соціальне виробництво.

Рассмотрены проблемы становления специфического вида местной элиты – коалиции роста. Проанализированы наиболее весомые факторы, которые способствуют ее кристаллизации, актуализирована важность данного феномена в общественно-политической жизни города. Также осуществлен обзор внутренних онтологических свойств коалиции роста, механизмов зарождения и развития.

Ключевые слова: коалиции роста, локальные элиты, машины роста, политология города, социальное производство.

It is considering the problems of becoming specific type of local elite – growth coalitions. The most important factors which are instrumental in its crystallization are analysed, importance of this phenomenon had a new vision according to development of cities social and political life. It is carrying out the review of internal ontological properties of growth coalition, such as mechanisms of origin and development.

Keywords: growth coalition, local elits, growth machine, city's political scientists, social production.

Проблема ефективного функціонування міста як соціо-економічного утворення на сьогоднішній день значною мірою корелюється з форматом локальних владних відносин, які поєднують політичну та економічну сфери життєдіяльності міста. Це пояснюється природою акторів, що вступають у процес розподілу владних повноважень на рівні міста та формують певний центр прийняття політичних рішень на локальному рівні. Здебільшого саме розпорядок дня, який формується подібною командою міського управління, визначає розвиток території, її здатність вдало конкурувати із іншими локаціями (з англ. location – місце, територія. – П. Л.) з кінцевою метою отримання більших можливостей для зростання, а відтак підвищення ренти на землю та збільшення прибутків локальних акторів, що діють у політико-економічному просторі. Проблемою даної статті є розгляд вітальних особливостей коаліції зростання, які дозволяють їй перетворювати міста на машини зростання. Тоді як метою є аналіз чинників утворення коаліцій зростання та внутрішніх властивостей, що впливають на їх розвиток.

З приводу цього питання в сучасній політичній науці існує декілька самостійних теорій: теорія машин зростання (Х. Молотч, Дж. Логан, Б. Ферман та ін.), а також теорія міських режимів (К. Стоун). Також у даному сенсі важливими є доробки російських дослідників, зокрема В. Ледяєва, А. Дуки, Д. Тева, В. Гельмана та ін.

Розгляд даної проблеми доцільно розпочати з розгляду міського простору як контексту політичного процесу від стародавнього міста-держави до сучасних агломерацій.

Людська спільнота існує на певній території, характеризується складними взаємовідносинами господарського, культурного релігійного, політичного та іншого характеру. Однак процес їх розвитку, незважаючи на початкову стихійність, завжди залишався зумовленим певними об'єктивними характеристиками, як, наприклад, потреба у спільному веденні господарства, захист, адміністративно-управлінського оформлення. Міста від початку свого зародження починали відігравати роль політичного центру певної території, сприяли її росту, розвитку. Для питання, піднятого у цій статті, важливе чітке розуміння того, що сприяло початковому оформленню міст, на основі чого вдалося створити стійку структуру локальної спільноти. Так, Г. Шоберг (1960) називає три причини появи міст: сприятлива екологічна база, нові технології в сільськогосподарській та інших сферах, складна соціальна організація і високорозвинена структура влади [7, с. 115].

Саме дві останні складові стають вітальним фактором розвитку в сучасних агломераціях такого елемента локальної політики, як коаліції росту, що представляє собою сегмент спільноти, який безпосередньо впливає на процес прийняття політичних рішень на визначеній території з метою стимулювання

її подальшого росту для отримання надприбутків від земельної ренти. Отже, міста від початку свого зародження підвищували цінність землі на території впливу міських політичних еліт за рахунок їх інфраструктурного оснащення, розміщення виробничих потужностей тощо.

Важливо зазначити, що формування перших міст, що були також і осередками цивілізації, має політичну забарвленість, пов'язане із певною правлячою фігурою, династією. Так «міста Месопотамії мали подібні організаційні і екологічні риси: монархічна структура управління; однотипність матеріальної культури (господарської структури); просторова структура (палац правителя у центрі, знатні люди, купці навколо міста, далі ремісники й службовці, біля міських стін біднота, за міськими стінами – кріпаки)» [9, с. 425], тобто фактично місто перетворювалося на своєрідний політичний полюс впливу для певної території.

Подібна політична природа формування міст підкріплюється й працями дослідника перших міст-фортець К. Бюхера, зокрема він зазначає, що «таке місто є не що інше, як військова резиденція деспотичного голови племені – його житло, а також знаряддя захисту й панування. Процес урбанізації відбувався за загальним правилом: скільки деспотів, стільки й міст» [9, с. 51], що свідчить про наявність їх політичної функції. Первинні міста «представляли собою, по суті, цілі найпростіші держави, обнесені стінами, були своєрідним поєднанням міста й села» [10, с. 126], вони були певним універсальним та самодостатнім утворенням.

Тобто місто утворюється навколо політичного ядра, обростає господарською інфраструктурою, спільнота переживає певний етап структурування (правитель, військова знать, купці та ремісники, а також міська біднота). Далі відбувається модифікація констеляції акторів, на яку впливають важливі соціально-економічні зрушення, зміни схем виробничих зв'язків, загальний історичний процес тощо. Так чи інакше, виокремлюються два основні типи політичних акторів на рівні міста: публічно правляча еліта, а також господарська еліта, що, отримавши захист для своєї діяльності за міськими стінами, продовжує економічну гру збільшення власних прибутків, для чого втручається у політичний процес задля здійснення впливу на прийняття адміністративних рішень, які визначають міський порядок денний.

Звичайно, важко судити про те, що подібний процес мав безперервний характер впродовж всього періоду еволюції від деспотичних міст-держав до сучасних агломерацій. Однак безперечним є те, що розмежування ресурсів акторів за лінією: адміністративні, публічні ресурси versus господарські, коріняться у структурі локальних спільнот, що склалася ще в перших містах. А відтак, така особливість і є вітальною характеристикою, що продовжує існувати в сучасних агломераціях. Останні набувають якісно нових рис, і для даного питання важливо, що «в умовах

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Політологія
ринкових відносин зв'язки між поселеннями складаються стихійно, відразу ж обростаючи як партикулярними комерційними, так і соціальними інтересами» [11, с. 198].

Власне кажучи, сучасне середовище функціонування міської бізнес-еліти набуло значних модифікаційних факторів. Так, процес урбанізації сьогодні призводить до «появи вже не тільки крупних міст, але й об'єднань міст – агломерацій» [2], які є набагато складнішими локальними формуваннями, що охоплюють величезну територію. А самі їх вітальні характеристики можна описати через такі властивості:

1) концентрація, інтенсифікація, диференціація і збільшення розміття міських видів діяльності в містах та агломераціях;

2) розповсюдження поза центрами й урбанізованими ареалами міського способу життя;

3) розвиток крупних міських агломерацій;

4. Ускладнення форм і систем урбанізованого розселення: перехід від точкових агломерацій до лінійних;

5) збільшення радіусів розселення в межах агломерацій і урбанізованих районів, пов'язаних з місцями концентрації робочої сили, зонами відпочинку і т. д. [1, с. 20].

Зрештою, саме в таких умовах визріває та набуває своїх специфічних рис нова формація міської політики – коаліція зростання. І найбільш помітною рисою, яка відрізняє сучасні коаліції зростання від їх прообразів у стародавніх містах – це надзвичайна рухомість, пластичність, вписана у більш загальну динаміку розвитку агломерацій. Останні складаються стихійно під дією багатьох важко передбачуваних факторів як економічного, так і політичного та культурного характеру. Нарешті, «те, що агломерація складається стихійно, робить її межі динамічними, аморфними» [11, с. 199], визначає темпоральний потенціал її розширення.

Надалі доцільно розглянути коаліції зростання у сучасній архітектурі прийняття управлінських рішень та здійснити аналіз іманентних характеристик.

За умов розвитку локальних коаліцій важливим питанням міського політичного життя стає розподіл владних можливостей між різними секторами: публічним, бізнес-сектором, громадським тощо. І те, яка саме констеляція встановлюється в даному локально обмеженому просторі, можна зрозуміти за тими рішеннями, що приймаються в остаточних оприлюднених актах місцевих органів управління. А точніше, стратегічної мети, на яку вони спрямовані.

Так, для коаліції зростання важливим кінцевим результатом є підвищення земельної ренти. Саме цим зумовлено те, що Стоун та його послідовники «розширили простір політичної влади в місті, фокусуючи увагу не стільки на «соціальному контролі» («влади над»), скільки на «соціальному виробництві» («влади для»)» [6, с. 36], що дозволяє якісно по-новому розглядати прояви політичної влади на локальному рівні.

Далі необхідно розуміти, що коаліції зростання складаються стихійно, але об'єктивно зумовлені факторами, що сприяють їх

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
стабілізації. Тому тут спостерігається процес як стихійного пошуку кооперації, що зумовлена лише домовленостями ключових гравців господарського сектора, так і процесу інституціоналізації, який відбувається за рахунок прагнення збереження та примноження ресурсів території для їх подальшої інтеграції у своє виробництво, тощо.

Таким чином, «боротьба за ресурси виступає необхідним елементом процесу інституціоналізації. Через обмеженість ресурсів необхідні спеціальні дії, що ведуть, з однієї сторони, до ізоляції основної маси населення від доступу до ресурсів, з другої – до приватизації цих ресурсів» [4, с. 131] та подальшої експлуатації. І далі «соціальне розшарування, що виникає на основі різниці в доступі до ресурсів, створює необхідні демаркації і, пов'язану з ними соціальну дистанцію. По-перше, між елітами та масами. По-друге, між соціальними прошарками, які потенційно є басейном рекрутування еліти, та іншими» [5, с. 168], що характеризує процес утворення локальної еліти як такий, що моделює загальний суспільний розвиток.

Також відбувається й інституціоналізація в межах коаліції, що впливає на прийняття управлінських рішень, яка утворюється на основі ваги різних акторів, розподілів важелів впливу, котрі дозволяють превалювати тим чи іншим владним акторам при прийнятті значимих рішень. Тобто відбувається певна гра за умовно заданими установками.

Саме на рівні цієї гри виникає ще одна іманентна властивість коаліції зростання – динамічна кооперація. «Кооперація являється не даністю, а, скоріш, проблемою: вона повинна бути досягнута; тому політичний режим не виникає в кожному місті, а є результатом спільних зусиль залежних один від одного акторів» [6, с. 39], що розкриває проблему формації режиму як таку, котра потребує постійного вирішення, досягнення певної згоди.

Однак будь-яке місто, що розвивається, представлене певними групами населення, які виступають рушійною силою, займаються визначенням цілей та реалізують поставлені задачі у повсякденному житті міста. При цьому варто зазначити, що за оригінальною теорією, коаліція росту є певною протилежністю коаліції сервісу. І якщо перша представлена переважно бізнес-елітою та акторами, що зацікавлені в її розвитку (місцеві ЗМІ, фінансово залежні політики тощо); то друга представлена суто публічними інститутами, за якими стоїть потужний прошарок бюрократів. «Інституціоналізація нових владних груп можлива тільки як приватизація ними держави, що можливо при її слабкості» [5, с. 172], відтак і природа коаліції зростання виявляється такою, яка намагається інкорпорувати державу, використовувати механізми, які вона надає.

Тому коаліція зростання завжди має бути експансіоністською, вона завойовник міського простору. Для еліти, що знаходиться у фазі свого становлення, виникає непросте дилема: як еліта вона повинна створювати і підтримувати визначеність, як еліта, що постійно переживає своє становлення, вона зацікавлена в максимальній невизначеності.

Максимально сприяє цьому завданню процес кооперації в межах коаліції, який набуває крос-секторального характеру. Тобто у процесі вироблення єдиного вектора розвитку території у тій чи іншій мірі знаходять своє вираження інтереси всіх груп місцевих еліт, які володіють тим чи іншим ресурсом у всіх сферах життєдіяльності міста. Таким чином, відбувається виршення суперечності безперервного становлення – коаліція стає проблемним полем, у якому змагаються різні актори, що для перемоги пропонують свої проекти розвитку території. Однак постійна циркуляція еліт, відсутність стану монополії (який вимушено веде до встановлення сервісного режиму та суспільної стагнації), і, навпаки, домінування різних еліт в різних секторах суспільного життя та окремих господарських секторах, забезпечують необхідну динаміку для постійного розвитку території.

З іншої сторони, встановлення досить стійких крос-секторальних зв'язків формує необхідну інституційну стабільність, що, у свою чергу, має наскрізну інституційну функцію для даної локальної спільноти, описану вище. Таким чином, ідеальна картина функціонування коаліції зростання виглядає так: досить сталі (які, однак, не виключають динамічної руйнації-відтворення) горизонтальні зв'язки в межах коаліції; ієрархізована вертикальна структура як у самій коаліції (за рахунок різної ваги у процесі прийняття значимих рішень для тих чи інших акторів), так і загалом для локальної спільноти (за рахунок розмежування суспільства на еліту та маси).

Зрештою, на основі подібної структуризації і відбувається реалізація повсякденної програми розвитку території. «Інституціоналізація владної групи означає забезпечення можливості здійснювати постійний, рутинний, систематичний контроль над ресурсами, інтеграцію різноспрямованих суспільних тенденцій і групових інтересів, можливість структурувати економічний, політичний, соціальний, культурний та інші простори» [5, с. 170], що визначає її як основу інституціоналізації суспільства.

Відбувається подібний формуючий вплив за рахунок так званого порядку денного для локального політичного режиму. Тобто набору цілей та завдань, що відбивають «коаліційний характер влади й ресурсів» [6]. І, зрештою, визначається найбільш деструктивна властивість коаліції зростання. Незважаючи на характерний для неї стан безперервної боротьби за визначення політико-економічної стратегії та наявність стану фактично вільної конкуренції акторів, їх число завжди залишається обмеженим, а соціальна мобільність не сприяє значному розширенню кількості нових гравців у місцевій політиці. Вона може стати закритим клубом, квазі-олігархією.

На завершення доречно навести таку цитату: «Інститути повинні стверджувати свою владу над індивідом (що вони й роблять) незалежно від тих суб'єктивних значень, які він може надавати в кожній конкретній ситуації. Повинен постійно зберігатися і підтримуватися пріоритет інституціональних визначень ситуації над спробами індивіда визначити їх

Політологія Філософія і політологія в контексті сучасної культури знову» [3, с. 104], тобто коаліція зростання оформлюється і розвивається в єдиному векторі збільшення земельної ренти, визначаючи як роль публічних інституцій, так і окремих особистостей. Це, зокрема, призводить до різноманітних стихійних бунтів, які оформлюються у певні коаліції антиросту.

Висновки. Нарешті, необхідно синтезувати вищевказане у дефініції «коаліція зростання». Вітальними факторами, за допомогою яких вона отримує свій розвиток, є:

- 1) земельна рента, розмір якої збільшується у процесі зростання міст;
- 2) розширення міського населення за рівнем статків, поява економічної еліти;
- 3) ослаблення органів публічної, державної влади, виникнення можливостей для їх експансії.

Щодо іманентних властивостей подібних коаліцій, то до них належать наступні:

- 1) у процесі своєї інституціоналізації, коаліції зростання інституціоналізують і суспільство загалом;
- 2) всередині коаліцій зростання ключовим компонентом взаємодії є крос-секторальна кооперація, на основі якої стає можливим вироблення єдиного порядку дня для урбанізованої території;
- 3) коаліція зростання, як і будь-яка еліта, прагне до остаточного визначення поля гри з постійними акторами. Відтак вона виробляє достатньо олігархічний локальний режим, у межах якого приймаються і здійснюються управлінські рішення;

4) коаліція зростання для реалізації своєї головної мети – збільшення земельної ренти – безперервно втручається у політичне життя міста з метою впливу на формування та реалізацію управлінських рішень. Відтак, вона є гравцем у політичному полі.

Отже коаліція зростання – це господарська еліта, що функціонує у просторі міста, який перманентно формується, та бере безпосередню участь у створенні порядку денного розвитку визначеної території, для чого здійснює експансіоністський вплив на публічні органи влади, функціонує у власному політичному полі, якому притаманна крос-секторальна мінлива кооперація, а побічним ефектом своєї діяльності має інституціоналізацію як самої господарської еліти, так і спільноти, що проживає на території міста.

Бібліографічні посилання

1. **Алексеева Т. И.** Мегалолизация как одна из форм современной урбанизации / Т. И. Алексеева, З. Н. Галич // Восток. – 1999. – № 3. – С. 17–25.
2. **Ахиезер А. С.** Диалектика урбанизации и миграции в России [Електронний ресурс] / А. С. Ахиезер. – Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/907/561/1216/008aHIEZER.pdf>

3. **Бергер П.** Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
4. **Дука А. В.** Институционализация политико–административной элиты в Санкт-Петербурге / А. В. Дука // Полития. – 2003. – № 2. – С. 126–149.
5. **Дука А. В.** Проблемы институционализации российской политико–административной элиты: экономический и глобальный аспекты / А. В. Дука // Власть и элиты в современной России: Сб. научн. ст. / под ред. А. В. Дуки. – СПб. : Социологическое об-во им. М. М. Ковалевского, 2003. – С. 162–186.
6. **Ледяев В. Г.** Городские политические режимы: Теория и опыт эмпирического исследования / В. Г. Ледяев // Политическая наука: Сб. научн. тр. / РАН ИНИОН; ред. кол.: Ю. С. Пивоваров, гл. ред. и др. – М., 2008. – № 3: Локальная политика, местное самоуправление: Российский и зарубежный опыт / ред.-состав. – Л. Н. Верченев, В. А. Ковалев, П. В. Панов. – С. 32–61.
7. **Нещадин О.** Феномен города: социально-экономический анализ / О. Нещадин, Н. Горин – М. : Изограф, 2001. – 240 с.
8. **Радионова Л. О.** Город как социальная система / Л. О. Радионова. – Х. : ХНАГХ, 2009. – 96 с.
9. **Радионова Л. О.** Пространство и время в архитектуре в историко-философском контексте / Л. О. Радионова, Н. В. Сницар // Коммунальное хозяйство городов. Вып. 79. Сер. «Технические науки и архитектура». – К., 2007. – С. 423–427.
10. **Тилли Ч.** Формы урбанизации / Ч. Тилли // Американская социология. Перспективы, проблемы, методы. – М.: Прогресс, 1972. – С. 116–133.
11. **Харченко К. В.** Проблемы формирования городской агломерации: взгляд из г. Белгорода / К. В. Харченко // Стратегии и ресурсы развития крупных городов Центра России : Матер. междунар. научной конф. 24–26 ноября 2008 г. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2008. – С. 197–201.

Надійшла до редколегії 16.02.2012 р.

УДК 329.058 (477)

Т. Лутчин

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВІЗВОЛЬНОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В ІСТОРИЧНІЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Розглянуто історичні та політологічні дослідження українського національно-визвольного руху другої половини ХХ століття. Проаналізовано основні їх напрямки, визначено також основні джерела до